

Н. Є. Дмитренкокандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри методики навчання іноземних мов
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ АВТОНОМНОГО НАВЧАННЯ

У статті розкриваються теоретичні передумови виникнення автономного навчання у зарубіжній психологічній і педагогічній теорії та практиці. Концепція автономного навчання розглядається в її історичному розвитку у педагогіці і методиці навчання іноземних мов. Автор висвітлює різні погляди зарубіжних дослідників на розуміння сутності автономного навчання у психолого-педагогічних дослідженнях. У роботі простежуються джерела виникнення концепції автономного навчання у найвідоміших психологічних течіях і підходах двадцятого століття. Автор наводить порівняльну характеристику основних положень автономного навчання і прослідковує як видозмінювалося тлумачення основних категорій автономного навчання в історичній ретроспективі.

З'ясовано, що концепція автономного навчання є загальнопедагогічною категорією, появу якої спричинила низка соціальних, політичних і економічних чинників. Автором наведені і проаналізовані фактори, які впливають на успішне застосування автономного навчання і стали стимулом до зростання популярності іноземної мови, а потім і концепції автономного навчання у всьому світі. У статті зроблена спроба розкрити теоретичні передумови виникнення автономного навчання, основні етапи розвитку, найвідоміших дослідників даної концепції та обґрунтувати актуальність автономного навчання в умовах сучасної вищої школи України.

На основі розглянутих теоретичних передумов виникнення автономного навчання та основних положень концепції, автор робить висновок, що кожна людина знаходиться на певній стадії розвитку автономії, а завдання педагогів полягає у допомозі учневі (студенту) з'ясувати свій актуальний рівень сформованої навчальної автономії і спланувати подальші можливості щодо формування стратегій і рівнів автономного навчання.

Дослідження проблеми автономного навчання залишається актуальним у зв'язку з посиленням необхідності самостійного навчання для успішного функціонування індивіда у суспільстві в умовах глобалізації й розвитку інноваційних технологій.

Ключові слова: автономне навчання, автономія, концепція, когнітивна психологія, конструктивізм.

Постановка проблеми. У сучасних умовах зростання інтеграції українських закладів вищої освіти у світову систему освіти, коли наука, освіта й інформаційні технології стрімко розвиваються, одним з головних завдань педагогіки й методики навчання іноземних мов виступає розвиток у людині стійкої потреби до неперервної самоосвіти, автономного навчання та формування стратегій самонавчання як основи її майбутньої професійної і соціальної діяльності.

Концепція автономного навчання стала предметом багатьох досліджень, але науковці не мають спільної думки щодо сутності терміну. Задля з'ясування цього питання видається доцільним розглянути концепцію автономного навчання в її історичному розвитку, що дозволить сформулювати власне ставлення до цієї проблеми.

За українським педагогічним словником (автор С.У. Гончаренко): автономія (від грец. – самостійність, незалежність) – встановлення норм (правил) для себе самого; протилежністю автономії є гетерономія. Суб'єктом автономії може бути як особистість, так і група людей; у школі такою

групою може бути об'єднання кількох учнів для розв'язання певного завдання; шкільний клас, орган учнівського самоврядування або учнівська організація. У міру соціального розвитку особистості й групи гетерономія поступається місцем автономії. Сферою, яка особливо сприяє розвитку автономії молоді, є позакласна й позашкільна робота, а також діяльність учнівських організацій [4, с. 13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість сучасних учених (серед них Ж.С. Анікіна, Н.Ф. Коряковцева, Є.О. Насонова та інші) розглядає автономію як внутрішню якість, яка властива особистості. Автономну особистість характеризують підвищена здатність до самоконтролю, самоаналізу, незалежності суджень, а також до критичної оцінки власних дій. Автономна особистість у певному сенсі є протилежністю особистості з конформістським типом поведінки. Конформізм проявляється у схильності уникати прийняття самостійних рішень, відсутності критичного осмислення власних вчинків і пасивному прийнятті сформованого образу дій у тій чи іншій ситуації.

Мета статті – розкрити теоретичні передумови виникнення автономного навчання у зарубіжній психологічній і педагогічній теорії та практиці.

Виклад основного матеріалу. У рамках педагогічної науки про необхідність формування навчальної автономії одними з перших заговорили європейські мислителі. Вивчивши історичні аспекти становлення поняття «навчальної автономії» у зарубіжній педагогіці, Ж.С. Анікіна зазначає, що ще Галілео Галілей помітив, що для того, щоб людина навчилася чого-небудь, вона повинна відкрити це знання для себе самостійно [1, с. 23]. Цікава з точки зору дослідження історії розвитку навчальної автономії, концепція природного виховання Ж.Ж. Руссо. Свобода, на думку філософа, є головною умовою реалізації природного виховання. Випереджаючи хід часу, Ж.Ж. Руссо висловив ідею про роль вчителя у навчальному процесі. Згідно з його теорією, вчитель-вихователь, виконує направляючу функцію у ролі наставника, що актуально і для сучасної педагогічної практики, оскільки особлива увага приділяється розвитку самостійного критичного мислення під чуйним керівництвом викладача.

Ідея навчальної автономії не нова, вона пронизує історію педагогіки з часу Яна Амоса Коменського. Елементи автономного навчання можна побачити у педагогічних теоріях видатних педагогів минулого, таких як Й.Г. Песталоцці, Й.Ф. Герbart, К.Д. Ушинський, С.Т. Шацький і В.О. Сухомлинський.

Засновником концепції навчальної автономії вважають французького педагога С. Френе, що виклав свої погляди у монографії «Нова французька школа», «Формування особистості дитини та підлітка», «Педагогічні інваріанти» та ін. У своїх роботах С. Френе закликає педагогів до того, щоб навчальна робота була організована таким чином, щоб «дитина мусила діяти сама, експериментуючи, досліджуючи, вибираючи та класифікуючи інформаційні матеріали. У результаті отримуємо те, що називають урок «а posteriori», тобто урок, побудований на основі досвіду» [8, с. 287-288].

С. Френе першим у 20-х роках ХХ століття ввів поняття «autogestion» (самоуправління), яке він розглядав як найважливішу навчальну ціль. Дане поняття включає у себе, згідно з висновками С. Френе, такі поняття як відповідальність, саморегуляція, самооцінювання і є «пращуром» сучасної ідеї автономного навчання. Ідеї С. Френе, безумовно, залишаються актуальними і тепер відносно навчання у вищій школі.

Поняття «автономне навчання», «навчальна автономія» тісно пов'язані з дослідженнями у галузі когнітивної психології (Дж. Брунер, М. Вендт, Д. Вольф, Х. Гейвін, Ж. Піаже, Р. Солсо та інші), яка створила теоретичну базу для подальшого розвитку концепції автономного навчання.

Когнітивна психологія, досліджуючи джерело пізнання у людині і механізми переробки знань, розглядає людину як активно діючу систему [11, с. 34]. Найважливішим поняттям когнітивної психології є «компонент знань». Цей компонент включає у себе два аспекти: декларативне, тобто фактичне знання та процедурне знання, або знання про те, як щось зробити.

При вивченні іноземної мови декларативне знання передбачає володіння певним словниковим запасом, тоді як процедурне знання сприяє тому, що цей словниковий запас був використаний учнями відповідно до створеної комунікативної ситуації. Декларативне і процедурне знання розвиваються у кожній людині по-різному, вони індивідуально та культурно обумовлені.

Відомий представник когнітивної психології Дж. Брунер у своїх дослідженнях також підкреслює активний характер пізнання, а, отже, і процесу навчання. На думку Д. Брунера, людина у процесі формування понять повинна прийняти ряд послідовних рішень, «з яких кожне попереднє рішення впливає на ступінь свободи у прийнятті наступного» [3, с. 136]. Дослідник визначає чотири основні групи умов, що забезпечують найбільшу ефективність процесу засвоєння знань:

- 1) відношення до навчального предмета, або установка;
- 2) наявність потреби;
- 3) ступінь опанування вихідною галуззю знань, з якої повинна бути виведена більш загальна кодова система;
- 4) різноманітність тренувань.

Дослідник вважає, що розвитку активності тих, хто навчається, сприяє організація навчального процесу у вигляді проблемних ситуацій, що надає можливість учневі «вирішувати завдання, будувати докази, сперечатися про їх правильність» [3, с. 390], тобто ставати повноправним учасником процесу навчання, автономним і незалежним.

Головним твердженням у теорії одного з найвідоміших представників когнітивної психології Ж. Піаже є те, що знання – це є дія. Ж. Піаже вважав, що будь-яка поведінка, у тому числі і процес пізнання, є адаптацією індивіда до зовнішніх умов життєдіяльності. Дослідник розглядає того, хто навчається, як автономно діючого суб'єкта, який самостійно організовує і конструює своє власне, особистісне знання. Для цього він залучає інтелект, як найдосконалішу психологічну адаптацію, яка «служить необхідним і ефективним інструментом у багатофункціональній взаємодії суб'єкта з навколишнім світом» [6, с. 60].

Розвиваючи теорію, яка була запропонована Ж. Піаже, Р. Солсо вважає, що процес пізнання будується, окрім принципу адаптації, також і на принципі організації. Організація – це процес розвитку мислення людини, у процесі якого відбува-

ється перетворення простих психічних структур у складні, тобто «...розум структурується або самоорганізується зі зростаючою складністю та ступенем інтеграції» [7, с. 354-355].

Отже, робимо висновок, що когнітивна психологія розуміє навчання як активний процес, в якому учень автономно взаємодіє із зовнішнім середовищем, і конструює власне знання, залучаючи для цього вже наявні у нього ментальні структури.

Однією з теоретичних передумов виникнення концепції навчальної автономії є принцип радикального конструктивізму, що виник у США наприкінці 60-х років минулого століття, який базується на дослідженнях у галузях як природничих, так і соціальних наук. Особливе значення для розвитку даного принципу має біологічна теорія про самоорганізовані системи, авторами якої є чилійські науковці Матурана і Варла, а також системна теорія німецького соціолога Н. Лумана, відповідно до якої кожна жива система є повністю автономною до середовища свого існування.

Виходячи із принципу конструктивізму, процес навчання розглядається як продукт діяльності учня, який він самостійно конструює, активно переробляє нову інформацію, перетворюючи її у знання, залучаючи для цього у свій минулий досвід і вже наявні знання. Наведемо основні положення конструктивістів щодо процесу навчання.

1. Результат процесу засвоєння знань різниться для кожного учня, тобто знання завжди суб'єктивно.

2. Вирішальне значення у процесі навчання має соціальний контекст, соціальна взаємодія.

3. Великого значення надається принципу самоорганізації. Людина, як замкнута система, самоорганізується і організовує у процесі цього навколишню дійсність.

4. Самоорганізація пов'язана з відповідальністю за здійснену діяльність. Людина відповідає за власний процес навчання, бо цим він захищає себе як систему.

5. Самоорганізація та відповідальність пов'язані зі здатністю оцінювати. Тільки тих, хто здатен оцінити власний процес навчання та його результати, буде супроводжувати успіх [11, с. 38].

Навчання як конструктивний процес здійснюється спочатку під керівництвом викладача або вчителя, а потім самостійно самим учнем. Поступовий перехід від інструкцій викладача до самостійної, автономної переробки нової інформації або, іншими словами, конструюванню змісту навчання, є основною ідеєю навчальної автономії.

На думку М. Вендта, у центрі навчального процесу, побудованого на основі принципу конструктивізму, знаходиться учень. Така «центрація» на тому, хто навчається, означає, що:

– цілі, поставлені на заняттях, відповідають актуальним знанням учня;

– учні організовують свою навчальну діяльність з повною самостійністю та відповідальністю;

– самоконтроль та контроль у соціальному контексті навчальної групи замінює контроль з боку викладача [10, с. 7].

Концепція навчальної автономії розвивалася у контексті особистісно-орієнтованого підходу до навчання іноземних мов відповідно до принципів гуманістичної психології та педагогіки, основними ідеями яких є ідеї самоактуалізації людини, особистісного зростання, вільного розвитку її творчих здібностей.

На думку одного з найвідоміших представників гуманістичного напрямку у психології А. Маслоу, самоактуалізація – це «тривала актуалізація потенціалу здібностей і талантів, як повноцінна реалізація місії покликання долі або професії, як збільшення знань про людську природу та її прийняття, як безперервний рух до цілісності, інтеграції чи синергії особистості» [5, с. 32]. Дослідник вважає, що самоактуалізовані люди більш автономні, самодостатні і самі керують собою і своїм життям, ними керують мотиви вищого рівня – мотиви особистого зростання. А. Маслоу підкреслює, що такі люди «спираються на внутрішню природу, свій потенціал і здібності, таланти та приховані ресурси, творчі імпульси та потребу у пізнанні себе, і завдяки цьому стають більш цілісними, усвідомлюють, хто вони є насправді, чого вони хочуть, і у чому закладене їх покликання, доля або професійне призначення» [5, с. 40].

Беззаперечним є той факт, що актуалізовані особистості автономні, тобто відносно незалежні від навколишнього середовища, від зовнішніх обставин. А. Маслоу зараховує автономність або автономію до основних цінностей буття і характеризує її як «незалежність, самостійність, відсутність необхідності в інших для того, щоб стати самим собою, самовизначення, вихід за межі середовища, окремість, життя за власними правилами» [5, с. 78]. Проте, згідно з твердженням А. Маслоу, автономна, самоактуалізована особистість ні в якому разі не втрачає різних контактів із зовнішнім світом, а навпаки, саме у контакті із зовнішнім світом такі люди прагнуть до поставлених цілей і досягають їх, спираючись на первинні детермінанти, а не на тиск оточуючого середовища, а головним шляхом, що веде до такого роду автономності, виступає повне задоволення потреби у любові та повазі [2, с. 5]. Отже, автономія ні в якому разі не означає ізоляцію від зовнішнього світу та оточуючих людей, а досягається шляхом спілкування та співпраці з ними.

Відомий представник гуманістичного напрямку у психології К. Роджерс, розглядаючи процес навчання як процес здобуття знань, зазначає, що дійсно цікаво навчатися тільки самому, «надаючи перевагу тому, що для мене має сенс, що вагомо

впливає на мою власну поведінку» [7, с. 337]. Для К. Роджерса самонавчання – це найбільш ефективний вид навчання, тому що у цьому випадку учень проявляє себе як відповідальна, незалежна, творча, здатна до самокритики та самооцінки автономна особистість. Учитель у такому випадку повинен створювати для учнів усі умови для самонавчання, атмосферу, що сприяє виникненню навчання, тобто надавати учню вільний простір для навчання, виступаючи для нього другом, помічником, консультантом. Проте процес самонавчання або автономного навчання, на думку К. Роджерса може мати місце тільки тоді, «якщо учитель приймає учня таким, як він є, і здатен зрозуміти його почуття» [7, с. 348].

Концепція навчальної автономії вперше з'явилася у методиці навчання іноземних мов завдяки проекту Ради Європи і Британської ради з навчання іноземних мов (the Council of Europe's Modern Languages Project) у 1971 році. Одним із результатів цього проекту стала поява мовного центру (Centre de Recherches et d'Applications en Langues (CRAPEL)) в університеті Нансі у Франції, який швидко перетворився у центр досліджень і практичного застосування отриманих результатів у даній сфері. Метою проекту стало надати дорослим можливість отримувати освіту з вивчення іноземних мов протягом всього життя (lifelong learning). Його засновником став Ів Шалон; саме його багато дослідників вважають піонером теорії автономного навчання іноземних мов. Після його смерті у 1972 р. керівництво центром перейшло до Г. Холека.

У своїй монографії «Автономія у процесі навчання іноземної мови» Г. Холек розглядає навчальну автономію як концепцію ефективного вивчення, засновану на усвідомленні учнем особистої відповідальності за результати навчальної роботи. Відповідно до визначення Г. Холека, навчальна автономія – це «уміння брати на себе відповідальність за всі рішення, що стосуються всіх аспектів навчальної діяльності, а саме: визначення цілей, а також змісту навчання; вибір навчальних методів та технологій, які можуть бути використані; управління навчальним процесом (ритм, час, місце навчання та ін.), оцінка досягнутих результатів» [9, с. 3].

Отже, проведений історичний аналіз дозволив нам зробити висновок про те, що концепція навчальної автономії є загально педагогічною категорією, тому що властива, зокрема, не тільки методиці викладання іноземних мов, а й

педагогіці у цілому. Вона з'явилася в освітньому просторі кілька століть назад і дійшла до наших днів. Буде помилковим стверджувати, що у методиці навчання іноземних мов концепція автономії з'явилася незалежно від соціальних, політичних і економічних чинників. Їх поєднання стало стимулом до зростання популярності іноземної мови, а потім і концепції автономного навчання. Дослідження у цій галузі розпочалося у середині ХХ століття і тривають по сьогодні, залишаючи багато дискусійних питань для обговорення у даній області дослідження. Оскільки самостійно навчатися стає все більш необхідним для успішного функціонування індивіда у суспільстві в умовах глобалізації та розвитку інноваційних технологій, вирішення проблеми застосування автономного навчання залишається актуальним для педагогічної теорії і практики.

Список використаної літератури:

1. Аникина Ж.С., Агафонова Л.И. Развитие учебной автономии при обучении иностранному языку: к истории вопроса в зарубежной педагогике. Вестник Томского государственного педагогического университета. 2009. № 4. С. 23-27.
2. Афанасьева Г.П., Торопчина С.В. Теоретические предпосылки возникновения концепции учебной автономии. Ползуновский вестник. № 3. 2006. С. 1-9.
3. Брунер Дж. Психология познания. М.: Прогресс, 1977. 416 с.
4. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / под ред. С. Головка. Київ: Либідь, 1997. С. 373, [1] с.
5. Маслоу А. По направлению к психологии бытия. М.: ЭксмоПресс, 2002.
6. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. М.: Международная педагогическая академия, 1994.
7. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека. М.: Прогресс, 1994.
8. Френе С. Избранные педагогические произведения. М.: Прогресс, 1990.
9. Holec H. *Autonomy and Foreign Language Learning*. Oxford: Pergamon, 1981. 87 p.
10. Wendt M. *Konstruktion statt Instruktion: Neue Zugänge zur Sprache und Kultur im Fremdsprachenunterricht*. Frankfurt: Lang, 2001.
11. Wolff D. *Fremdsprachenlernen als Konstruktion: Grundlagen für eine konstruktivistische Fremdsprachendidaktik*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 2002.

Dmitrenko N. Theoretical preconditions for the emergence of autonomous learning

The article reveals theoretical preconditions for the emergence of autonomous learning in foreign psychological and pedagogical theory and practice. The concept of autonomous learning is considered in its historical development in pedagogy and teaching methods of foreign languages. The author highlights the different views of foreign researchers on the understanding of the essence of autonomous learning in psychological and pedagogical research. The paper traces the sources of the concept of autonomous learning in the most famous psychological trends and approaches of the twentieth century. The author gives a comparative description of the main fundamentals of autonomous learning and follows how the interpretation of the main categories of autonomous learning is changed in the historical retrospective.

It is revealed that the concept of autonomous learning is a general pedagogical category, the emergence of which was caused by a number of social, political and economic factors. The author presents and analyzes the factors that influence on the successful implementation of autonomous learning and have become an incentive to increasing the popularity of the foreign language, and the concept of autonomous learning throughout the world. The article attempts to reveal the theoretical preconditions for the emergence of autonomous learning, the main stages of development, the most famous researchers of this concept and to substantiate the relevance of autonomous learning in conditions of modern higher school in Ukraine.

Based on the theoretical prerequisites of autonomous learning and the main ideas of the concept, the author concludes that any person is at some stage of autonomy, and the task of educators is to help the student to check the current level of prevailing academic autonomy and plan further opportunities on the formation of strategies and levels of autonomous learning.

The study of the problem of autonomous learning remains current, in connection with the increased need for self-education for the successful functioning of the individual in the society of a globalizing environment and the development of innovative technologies.

Key words: *autonomous learning, autonomy, conception, cognitive psychology, constructivism.*